УДК 811.111'04'373.46

О. Я. Добровольська

НАЗВИ ГОНЧАРІВ У СЕРЕДНЬОАНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ: ДЕТЕРМІНАНТНИЙ АНАЛІЗ СИНОНІМІЧНОГО РЯДУ

У статті розглянуто внутрішньо-системні характеристики синонімічного ряду назв гончарів як підсистеми лексико-семантичної підгрупи назв ремісників у складі лексико-семантичної групи назв осіб за професією в середньоанглійській мові; проаналізовано етимологічний склад їхніх твірних основ; схарактеризовано їхню функційну диференціацію, здійснено хронологічну стратифікацію їх перших письмових згадок.

Ключові слова: агентивно-професійна лексика, назви гончарів, середньоанглійська мова, функційна диференціація, хронологічна стратифікація, мовна детермінанта.

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-21-124-130

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. У працях Ш. Баллі, К. Бругмана, В. Вундта, Я. Грімма, В. фон Гумбольдта, Б. Дельбрюка, А. Мейе, Г. Остгофа, Г. Пауля, О. О. Потебні, Ф. Шлегеля, А. Шлейхера, Г. Штайнтала та ін. представників різних лінгвістичних напрямків та шкіл висвітлено проблеми мовної еволюції та її причинної зумовленості. Поглиблення теорії мовної еволюції та теорії сучасної системної лінгвістики (Л. Г. Зубкова, О. О. Кретов, Г. П. Мельников, А.А. Полікарпов та ін.) новими даними щодо словникового складу як найбільш динамічного мовного рівня залишається **актуальним** в сучасному мовознавстві. Наше дослідження присвячуємо **науковій проблемі** реконструкції мовної еволюції в аспекті історичної динаміки процесів у лексико-семантичній системі середньоанглійської мови [1; 2; 6; 7; 8], оскільки **актуальним** є встановлення специфіки підтримки внутрішньої детермінанти лексико-семантичної групи назв осіб за професією в середньоанглійській мові та підпорядкування детермінанти англійської мови на рівні окремого синонімічного ряду як її підсистеми. **Предмет нашого дослідження** – етимологічний склад, функційна диференціація та хронологічна стратифікація семантичної підсистеми (синонімічного ряду) назв гончарів у середньоанглійській мові. **Об'єкт дослідження** – лексико-семантична група назв осіб за професією у середньоанглійській мові, зокрема синонімічний ряд назв гончарів як підсистема лексико-семантичної підгрупи назв ремісників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему мовної еволюції лексико-семантичної системи англійської мови розглянуто на матеріалі лексико-семантичної групи агентивно-професійних назв середньоанглійської мови [1; 2] на теоретичному підґрунті принципів теорії сучасної системної лінгвістики та дослідження мови як динамічного об'єкта дійсності у річищі загальної системологічної методології наукових досліджень [4; 5], зокрема розроблено новий системно-функційний підхід до вивчення лексико-семантичної системи в історико-етимологічному ракурсі та сформовано новий напрямок лінгвістичного пошуку – системно-функційну історичну лексикологію, побудовану на інтерпарадигмальних принципах історизму й системності, інтегрованих до визначення підпорядкування розвитку окремої лексико-семантичної групи її детермінанти та дії законів діалектики у річищі закономірностей

мовної еволюції та впливів різнорівневих чинників, а також розвинуто поняття мовної детермінанти на рівні лексико-семантичної системи у вигляді сукупності детермінант окремих її складових (лексико-семантичних груп) у проявах на глибших ярусах (у взаємодії між фонологічним, морфологічним і лексико-семантичним ярусами) [1; 2].

Внутрішню детермінанту мовного розвитку, яка визначає функційно значущі характеристики компонентів системи та зв'язків між ними й розвивається під впливом зовнішньої детермінанти (фактора, що визначає функційну характеристику всієї системи), сформульовано на рівні окремої лексико-семантичної групи – агентивно-професійних назв у середньоанглійській мові [2]. На основі вивчення змін мовної ситуації середньоанглійського періоду встановлено зовнішню детермінанту як функційний запит мовного колективу (що є надсистемою лексико-семантичної групи) на виконання нею функції ідентифікації [2]. Внутрішню детермінанту встановлено на підставі визначення функційної диференціації як прояву детермінанти англійської мови (комунікативного ракурсу події) у межах окремої лексико-семантичної групи шляхом вивчення процесу мовних змін у системі досліджуваної лексики у різних її функційних різновидах (визначених за виконанням функцій класифікації та ідентифікації) шляхом установлення підпорядкування мовній детермінанті усього комплексу характеристик досліджуваної лексико-семантичної групи (зокрема, її лексико-семантичного складу, функційної диференціації, етимологічного складу, структурно-семантичної характеристики словотворчих полів, якісних змін та динаміки мовних процесів у межах лексико-семантичної групи) [1; 2].

Формулювання мети та завдань статті. Мета нашого дослідження – реконструювати розвиток лексико-семантичної підсистеми назв гончарів у середньоанглійській мові, установивши специфіку підтримки внутрішньої детермінанти лексико-семантичної групи назв осіб за професією в середньоанглійській мові на рівні синонімічного ряду. **Завдання** в межах детермінантного аналізу: 1) виокремити синонімічний ряд назв гончарів у межах лексико-семантичної підгрупи назв ремісників; 2) проаналізувати етимологічний склад їхніх твірних основ; 3) визначити їхню функційну диференціацію; 4) здійснити хронологічну стратифікацію їх перших письмових згадок. **Фактичний матеріал дослідження** – лексико-семантична група апелювативних та пропріальних агентивно-професійних назв середньоанглійської мови (2417 семем), зокрема синонімічний ряд назв гончарів у складі лексико-семантичної підгрупи назв ремісників.

У нашому дослідженні використано методичний алгоритм системно-функційної реконструкції розвитку лексико-семантичної системи [2], який поєднує **методику** та комплекс **методів**, що охоплює традиційні методи, загальнонауковий індуктивно-дедуктивний і лінгвістичний порівняльно-історичний, та методи сучасної системної лінгвістики [2] як нові методи системно-функційної реконструкції розвитку лексико-семантичної системи, а також методичні системно-функційні **прийоми** реконструкції розвитку лексико-семантичної системи: 1) розмежування лексики на функційні різновиди на підставі виконання двох видів номінативної функції лексичної одиниці – функції класифікації та функції ідентифікації; 2) розмежування лексики на функційні різновиди узусу; 3) багатоаспектного комплексного аналізу лексики у трьох функційних різновидах у межах трьох складових лексико-семантичної групи – питомої, гібридної (у групах за етимологією основ), запозиченої (в етимологічних групах); 4) хронологізації мовних фактів; 5) дослідження мовної інтерференції в межах окремої лексико-семантичної групи; 6) дослідження якісного складу лексико-семантичної групи певного періоду мовного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Специфіку підтримки внутрішньої детермінанти лексико-семантичної групи назв осіб за професією в середньоанглійській мові досліджуємо на рівні синонімічного ряду назв гончарів у послідовності етапів детермінантного аналізу. Функційну диференціацію семем досліджуваного синонімічного ряду визначаємо за виконуваними у мовленнєвому колективі функціями класифікації та ідентифікації, а різновиди узусу як кодифікованої норми (зокрема, неусталений, обмежено-нормований, усталений) – за ступенем їх усталеності, тобто за наближенням до норми на етапі входження до системи мови. Розподіляємо семем за двома розрядами – розрядом загальних назв (апелятивів), що виконують функцію класифікації, та розрядом власних назв (зокрема, назв прізвищового типу періоду активного формування прізвищової системи), що виконують функцію ідентифікації особи як додаткового до особового власного імені компонента антропонімної формули. На підставі аналізу мовної приналежності твірних основ апелятивів та антропооснов назв прізвищового типу визначаємо етимологічну модель синонімічного ряду назв гончарів у середньоанглійській мові. Фактичний матеріал у межах кожної етимологічної групи розподіляємо за функційним принципом, виокремлюючи а) агентивно-професійні назви, зафіксовані в пам'ятках як апелятиви і як назви прізвищового типу (тлумачимо їх як назви з усталеним узусом); б) агентивно-професійні назви, відображені пам'ятками виключно як назви прізвищового типу (тлумачимо їх як назви з неусталеним узусом; в) агентивно-професійні назви, відображені пам'ятками виключно як апелятиви (тлумачимо їх як назви з обмежено-нормованим узусом). Синонімічний ряд подаємо за функційними різновидами та етимологічними підгрупами. Як апелятив (лексико-семантичний варіант) агентивно-професійна назва наводиться зі словниковою дефініцією і датою її першої письмової фіксації. За відсутності даних щодо вжитку слова як апелятив, наводимо його без датування і формулюємо семантику, виведену лексикографами або нами, на основі семантики однокореневих слів середньоанглійської доби, або даних новоанглійського періоду (на підставі періодизації історії англійської мови на давньоанглійський (449 р. – 1066 р.), середньоанглійський (1066 р. – 1475 р.) та новоанглійський (1476 р. – до нашого часу) [3, с. 54]).

1. Англійські агентивно-професійні назви, що виконують функцію класифікації та ідентифікації й мають усталений узус):

crokker(e 'a potter' 1315 NED, 1333 MED (crock 'an earthenpot, jar, or other vessel' 1000 NED) > *Crockare* 1275, *Crockere* 1279, *Crokere* 1288, 1313, *Crokkere* 1313, *Crokker* 1392, *crokker* 1463;

potter(e 'a maker of various kinds of vessels, esp. of earthenware vessels; a potter' 1200 MED, 'a maker of pots, or of earthenware vessels' 1100 NED > *potter* 1172, 1443, 1471, *Poter* 1196, 1253, *Potier* 1197, *pottere* 1198, 1296-7, *Pottur* 1214, *Potyr* 1285, *Potyare* 1306, *Pottar* 1307, *Potyere* 1327, *Pottare* 1333, *pottour* 1355, *Potter* 1396, 1462-3;

throuer 'one who crafts objects with a lathe, a turner' 1483 MED, 'one who shapes pottery on a potter's wheel or throw; a potter' 1604 NED > *Thrower* 1282, *Threwere* 1292, *Throwere* 1293, 1393, *Praweres* 1301, *Twrawer* ' 1319, *Trowere* 1327, *Trower* 1332, *thrawer* 1358.

2. Англійські агентивно-професійні назви, що виконують виключно функцію ідентифікації та мають неусталений узус):

***ērthe~potter**(e 'a maker of earthenware vessels' MED (*ērthe* [OE *eorpe*] 'potters' clay' 1325 MED, *potter*(e 'a maker of various kinds of vessels, esp. of earthenware vessels; a potter' 1200 MED) > *erthpotter* 1426, *erdepotter* 1457;

***pot(e-man** ‘(in surnames – MED) ‘a maker of earthenware vessels or of metal pots’ DBS (pot(e n. [OE pot]) > *Poteman* 1185, 1258, 1284, 1296, 1297, 1327, 1428, *Potman* 1443;

***pot(e~makere** ‘one who makes vessels of various kinds’ MED, ‘one who makes pots or pottery; a potter’ 1535 NED > *Potmaker* 1297, 1473.

3. Гібридні похідні агентивно-професійні назви, що виконують виключно функцію ідентифікації (твірні основи латинського / давньофранцузького походження) і мають неусталений узус:

pichĕr(e~makere ‘a maker of pitchers’ MED (*pichĕr(e* [OF *pichier*, *pechier* & ML *picārius*, *picherius*] ‘a metal or earthenware container; an earthenware cooking pot’ 1209 MED) > *Pichermakere* 1336.

4. Умотивовані запозичення – агентивно-професійні назви, що виконують функції класифікації та ідентифікації (запозичення латинського / французького походження) і мають усталений узус:

turnōur [OF *tornĕor*, *tornour*, *tourneur*, *tourneur*, *tornere*, ML *tornārius*, AL *turnārius*, L *tornātorem* – *tornāre* ‘to turn in a lathe] ‘one who fashions objects of wood, metal, etc. on a lathe; usu. with ref. to a member of the guild of turners’ 1390 MED, ‘one who turns or fashions objects of wood, metal, bone, etc., on a lathe’ 1400 NED; ‘a potter; esp. one who finishes and smooths the ware before it is fired’ 1601 NED (*turnen* [OE *turnian* & OF *torner*, *tornier*, *tourner*, (chiefly AF) *turner*; cf. L *tornāre*, ML *turnāre*] ‘to shape (an object) while rotating it on a lathe or potter's wheel’ 1350 MED) > *Turnur* 1180, 1207, 1251, *Tornur* 1221, *turner* 1191-2, *tornur* 1191-2, *Turnour* 1270, 1299, 1358, *Turner* 1275, *Turnure* 1285, *tourneur* 1296-7, *toornour* 1296-7, *Ternour* 1328, *Tornour* 1378, *Tournour* 1415, *turnour* 1426.

Дані щодо етимологічного складу та функційної диференціації назв гончарів у середньоанглійській мові наведено в Таблиці 1.

Таблиця 1

**Етимологічний склад і функційна диференціація назв гончарів
у середньоанглійській мові**

Етимологія / Функція та узус	Англ.	Гібридні похідні	Запозичення	Усього	Частка (%)
Класифікація / ідентифікація (усталений узус)	3	—	1	4	50
Ідентифікація (неусталений узус)	3	1	—	4	50
Класифікація (обмежений узус)	—	—	—	—	—
Разом	6	1	1	8	100
Частка (%)	75	12,5	12,5	100	

Дані щодо хронологічної стратифікації перших письмових згадок назв гончарів наведено в Таблиці 2 (обираємо першу письмову згадку слова із розрядів загальних і власних назв).

Таблиця 2

**Хронологічна стратифікація перших письмових згадок назв гончарів
у середньоанглійській мові**

Століття	XI	XII	XIII	XIV	XV	Разом
Кількість	—	3	3	1	1	8
Частка (%)	—	37,5	37,5	12,5	12,5	100

Хронологічний ряд перших письмових фіксацій назв гончарів у середньоанглійській мові: XII ст. – 37,5 %; XIII ст. – 37,5 %; XIV ст. – 12,5 %, XV ст. – 12,5 %.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Синонімічний ряд назв гончарів у середньоанглійській мові налічує 8 лексем, утворюючи 0,33 % від кількості 2417 середньоанглійських агентивно-професійних назв і 0,8 % від кількості 1004 лексеми підгрупи назв ремісників, яка у складі лексико-семантичної групи назв осіб за професією становить 42 %. За своїм якісним складом синонімічний ряд назв гончарів охоплює переважно лексеми середньоанглійського періоду, і лише одна лексема *rot(e)-makere* зафіксована як апелятив у пам'ятці XVI ст. Синонімічний ряд назв гончарів формувався протягом XII–XV ст., проте 75 % лексики, за даними її першої письмової фіксації у пам'ятках, припадає на XII–XIII ст. За етимологічним складом, синонімічний ряд назв гончарів становить співвідношення 87,5 %, англійських лексем (у тому числі 15,5% гібридизмів) до 12,5% запозичених лексем. Розподіл досліджуваної лексики за функційними різновидами виявив переважання лексики, що виконувала функцію ідентифікації: а) назви гончарів, що виконували в середньоанглійський період функції ідентифікації, становлять 100%; б) назви гончарів, які виконували в середньоанглійський період виключно функцію класифікації, відсутні, що свідчить про підпорядкування синонімічного ряду назв гончарів як підсистеми лексико-семантичної підгрупи назв ремісників її внутрішній детермінанті.

Результати дослідження окреслюють **перспективи** вивчення еволюції семантичної системи в аспекті детермінантного аналізу синонімічних рядів як її підсистем.

Список використаної літератури

1. Добровольська О. Я. Агентивно-професійна лексика в історії англійської мови : деривація і таксономія : моногр. / О. Я. Добровольська. – Чернівці : РОДОВІД, 2016. – 624 с. ; Dobrovolska O. Ya. Ahentyvno-profesiina leksyka v istorii anhliiskoi movy : deryvatsiia i taksonomiia : monohr. / O. Ya. Dobrovolska. – Chernivtsi : RODOVID, 2016. – 624 s.
2. Добровольська О. Я. Реконструкція розвитку лексико-семантичної системи середньоанглійської мови (на матеріалі агентивно-професійної лексики XI–XV століть) : автореф. дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.02.04 / Оксана Ярославівна Добровольська ; Київський національний лінгвістичний університет. – Київ, 2018. – 42 с. ; Dobrovolska O. Ya. Rekonstruktsiia rozvytku leksyko-semantychnoi systemy serednoanhliiskoi movy (na materialy ahentyvno-profesiinoi leksyky XI-XV stolit) : avtoref. dys. ... dokt. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Oksana Yaroslavivna Dobrovolska ; Kyivskiy natsionalnyi lnhvistychnyi universytet. – Kyiv, 2018. – 42 s.
3. Костюченко Ю. П. Історія англійської мови (елементарний курс) : підруч. / Ю. П. Костюченко. – Київ : Радянська школа, 1963. – 426 с. ; Kostiuchenko Yu. P. Istoriia anhliiskoi movy (elementarnyi kurs) : pidruch. / Yu. P. Kostiuchenko. – Kyiv : Radianska shkola, 1963. – 426 s.
4. Мельников Г. П. Системология и языковые аспекты кибернетики / Г. П. Мельников ; под ред. Ю. Г. Косарева. – Москва : Советское радио, 1978. – 366 с. ; Melnikov G. P. Sistemologiya i yazykovye aspekty kibernetiki / G. P. Melnikov ; pod red. Yu. G. Kosareva. – Moskva : Sovetskoe radio, 1978. – 366 s.
5. Мельников Г. П. Системная типология языков : Принципы, методы, модели / Г. П. Мельников. – Москва : Наука, 2003. – 395 с. ; Melnikov G. P. Sistemnaya

tipologiya yazykov : Printsipy, metody, modeli / G. P. Melnikov. – Moskva : Nauka, 2003. – 395 s.

6. Солонович Т. Ф. Развитие тематической группы наименований лиц по профессии в английском языке : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / Татьяна Федоровна Солонович ; Минск. гос. пед ин-т иностр. яз. – Минск, 1986. – 204 с. ; Solonovich T. F. Razvitie tematicheskoy gruppy naimenovaniy lits po professii v angliyskom yazyke : dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 / Tatyana Fedorovna Solonovich ; Minsk. gos. ped in-t inostr. yaz. – Minsk, 1986. – 204 s.

7. Шилова Н. В. Формирование системы производных наименований лиц по профессии в английском языке : Сфера ремесленно-промышленного производства : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04. / Наталья Владимировна Шилова ; Дальневост. гос. ун-т. – Владивосток, 2006. – 195 с. ; Shilova N. V. Formirovanie sistemy proizvodnykh naimenovaniy lits po professii v angliyskom yazyke : Sfera remeslenno-promyshlennogo proizvodstva : dis. ... kand. filol. nauk : spets. 10.02.04. / Natalya Vladimirovna Shilova ; Dalnevost. gos. un-t. – Vladivostok, 2006. – 195 s.

8. Ярцева В. Н. Развитие национального литературного английского языка / В. Н. Ярцева. – 2 изд., испр. – Москва : Едиториал, 2004. – 288 с. ; Yartseva V. N. Razvitie natsionalnogo literaturnogo angliyskogo yazyka / V. N. Yartseva. – 2 izd., ispr. – Moskva : Yeditorial, 2004. – 288 s.

Джерела

1. Middle English Dictionary / ed. Robert E. Lewis, et al. Ann Arbor : University of Michigan Press, 1952–2001. Online edition in Middle English Compendium. Ed. Frances McSparran, et al. Ann Arbor : University of Michigan Library, 2000–2018. <<http://quod.lib.umich.edu/m/middle-english-dictionary/>>. Accessed 30 October 2019.

2. Reaney, Percy Hide. A Dictionary of British Surnames. London, Great Britain : Routledge and Kegan Paul, 1966.

3. The Oxford English Dictionary. John Simpson and Edmund Weiner (Ed). 2nd ed., 20 vol. Oxford, Great Britain, 1989.

Умовні позначення джерел

DBS – Dictionary of British Surnames, MED – Middle English Dictionary, NED – Oxford English Dictionary

Скорочення назв мов

AF – англо-французька

AL – англо-латинська

L – латинська

Стаття надійшла до редакції 04.11.2019.

ML (MedL) – середньовічна

OE – давньоанглійська

OF – давньофранцузька

O. Dobrovolska

MIDDLE ENGLISH NAMES OF POTTERS:

THE DETERMINANT ANALYSIS OF THE SERIES OF SYNONYMS

Background: *The article deals with the scientific problem of the reconstruction of language evolution in the aspect of historical dynamics of linguistic processes in the semantic system of the English language. The topicality of the research is determined by the need to study the issues of the theories of language development, language changes, modern systemic linguistics and language interference in the parameters of the complex dynamic adaptive system on the basis of the numerical empirical material within the long chronological period in different functions.*

Purpose: *It is relevant to study the development of a particular series of synonyms as a sub-system within the lexical-semantic group in the aspect of determinant analysis.*

The research methodology is the combination of the traditional linguistic methods together with new systemic functional techniques of the reconstruction of the evolution of semantic system. The aim of the article is to reconstruct the development of the semantic subsystem of the names of potters in Middle English by establishing the specifics of the support of the internal determinant of the semantic group of occupational terms in Middle English at the level of the series of synonyms. The tasks of the research are the following: to make analyses of the etymological composition of the word-stems, functional differentiation and chronological stratification of the first written attestations of the Middle English names of potters. The subject of the study is the etymological composition, functional differentiation and chronological stratification of the Middle English occupational terms. The object of the study is the series of synonyms – the names of potters as a subsystem of the semantic group of Middle English occupational terms.

Results: *There 8 names of potters in Middle English, forming 0.33% of the total number of Middle English occupational terms. The formation of the series of synonyms under study predominantly belongs to the 12th – 15th centuries, only one word being neologism of the Modern English period. The ratio of English words, loan-blends and borrowings is 55 %:15.5 %:12.5 %.*

Discussion: *The scientific novelty of the research lies in the new functional approach to the history of vocabulary study, as well as the usage of new techniques of linguistic investigation applied to the new object of the study, esp. a particular series of synonyms as a constituent part of the larger systems of language. The results indicate the strict subordination of functioning and development of the series of synonyms of the Middle English names of potters to the language determinant of the semantic group of occupational terms and the English language as a whole. The article draws the prospective of further studies in the field of language evolution of the semantic system in the aspect of determinant analysis of its subsystems.*

Key words: *chronological stratification, functional differentiation, language determinant, Middle English, names of potters, occupational terms.*

УДК 811.161.2'271

І. А. Колеснікова

КУЛЬТУРА МОВИ: ГРАМАТИЧНА ІНВАЗІЯ ЯК ЛІНГВІСТИЧНЕ ЯВИЩЕ

У статті проаналізовано деякі аспекти мовної нормативності та варіанти її порушення як приклади граматичної інвазії в сучасній українській літературній мові, а також розглянуто феномен мовної норми як чинник її збереження та розвитку.

Ключові слова: *культура мови, мовний дизайн, мовна норма, порушення мовної норми, лінгвістичне явище, граматична інвазія.*

DOI 10.34079/2226-3055-2019-12-21-130-135

Постановка проблеми. Мова є унікальним інструментом, що забезпечує спілкування її носіїв з будь-яким рівнем освіти в усіх сферах людської діяльності, тому збереження мови від сторонніх «пошкоджень» (розбалансування у зв'язку з глобальною модою на іншомовну термінологію без урахування можливостей її адаптації